

Отримано: 30 листопада 2017 р.

Прорецензовано: 20 грудня 2017 р.

Прийнято до друку: 22 січня 2018 р.

e-mail: vetal.galishevskiy@meta.ua

DOI: 10.25264/2409-6806-2018-27-90-93

Галішевська Н. Мистецьке життя українського націоналістичного підпілля у 20 – 30 роках XX століття / Н. Галішевська // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Історичні науки». – Острог, 2018. – Вип. 27 : На пошану Володимира Трофимовича. – С. 90–93.

УДК 39(477)+008

Неллі Галішевська

МИСТЕЦЬКЕ ЖИТТЯ УКРАЇНСЬКОГО НАЦІОНАЛІСТИЧНОГО ПІДПІЛЛЯ У 20 – 30 РОКАХ XX СТОЛІТТЯ

У статті проаналізовано мистецький аспект українського націоналістичного підпілля у міжвоєнний період. З'ясовано причини активної пропагандистської роботи УВО та ОУН. Вказано на основні етапи розвитку музичного мистецтва як засобу ідеологічного впливу на маси.

Ключові слова: Західна Україна, Українська військова організація, Організація українських націоналістів, Крайова Екзекутива, Ліга Націй.

Нелли Галишевская

ИСКУССТВО В ЖИЗНИ УКРАИНСКОГО НАЦИОНАЛИСТИЧЕСКОГО ПОДПОЛЬЯ В 20 – 30-Х ГОДАХ XX ВЕКА

В статье проанализирован художественный аспект деятельности украинского националистического подполья 20-30 годов XX в. Выяснено причины активной пропагандистской работы УВО и ОУН. Представлены основные этапы развития музыкального искусства как средства идеологического воздействия на массы.

Ключевые слова: Западная Украина, Украинская военная организация, Организация украинских Националистов, Краевая Экзекутива, Лига Наций.

Nelli Halishevskia

THE ARTISTIC LIFE OF THE UKRAINIAN NATIONALIST UNDERGROUND IN THE 1920S-1930S

The article analyzes the artistic aspect activities of the Ukrainian Nationalist Underground in the 1920s-1930s. Find out the cause of an active propaganda of UVO and OUN. Shown on the main stages of the development of music as a means of ideological influence on the masses.

Key words: Western Ukraine, Ukrainian Military Organization, the Organization of Ukrainian Nationalists, Territorial Executive, the League of Nations.

Проголошення Україною незалежності послужило новим поштовхом для переосмислення подій і явищ вітчизняної історії. Зокрема, стало можливим розпочати дослідження українського національно-визвольного руху, історія якого довгий час замовчувалася. Невід'ємною складовою на шляху здобуття Україною незалежності в XX ст. була боротьба Української військової організації (УВО) та Організації українських націоналістів (ОУН) проти окупаційних режимів на теренах Західної України впродовж 20-30-х років XX ст. Варто зазначити, що їхня діяльність досить добре висвітлена в історіографії, але аж ніяк не в музично-мистецькому аспекті діяльності.

До досліджень музичної складової в діяльності Української військової організації та Організації українських націоналістів уперше звернулися історики діаспори, безпосередні учасники тих буремних подій: З. Книш, П. Мірчук, З. Книш, В. Мартинець. У своїх дослідженнях вони значну увагу присвятили питанню патріотичного виховання молоді: розкрили роль молодіжних організацій у національно-визвольному русі 20-х років XX ст. у Західній Україні, побіжно висвітливши і мистецький аспект діяльності УВО та ОУН. Крім того, вчені діаспори неабиякого значення надавали історії ОУН, у контексті якої було обґрунтовано проблеми виховання молоді, зокрема і мистецькими акціями. Означеному питанню свої праці присвятили П. Мірчук та Ю. Охрімович.

У новітніх публікаціях вітчизняних істориків (І. Білас, Я. Грицак, А. Кентій, М. Мандрик, В. В'ятрович, М. Посівнич, О. Дарованець, І. Патриляк та ін.) значна увага приділяється національно-політичному та ідеологічному вишколу молоді під протекторатом УВО і ОУН. Однак питання мистецького аспекту роботи УВО-ОУН розглядається побіжно, а тому, на нашу думку, цей аспект діяльності українського націоналістичного підпілля 20-30-х років ХХ століття заслуговує на ґрунтовніше дослідження.

Доречно також зазначити, що не лише вітчизняні історики займаються проблемою національно-визвольного руху на Західній Україні. Так, білоруський історик С.Ткаченко присвятив ряд праць проблемам тактики, стратегії і формам боротьби ОУН та УПА. Він, зокрема розглядає, й питання ведення пропаганди засобами музичного мистецтва у рядах ОУН і УПА як невід'ємної частини визвольного процесу молоді.

Період із 1917 по 1919 роки був напевно одним із найтяжчих в історії української державності, адже нестабільна обстановка всередині УНР і ЗУНР, несприятливі політичні чинники призвели до того, що молоді держави досить швидко припинили своє існування. Західноукраїнські землі після українсько-польської війни були захоплені Польщею на чолі з Ю.Пілсудським і 28 червня 1919 року передані Лігою Націй під протекторат Другої Речі Посполитої. У польському уряді та сеймі існувала думка, що асиміляція українців життєво необхідна для існування неподільної Речі Посполитої. Концепція польських націонал-демократів (ендеків) – «Польща для поляків» – стала основою програми щодо українців у подальші роки. Ігноруючи міжнародні домовленості, польська влада на початку 1920-х років спрямувала свої зусилля на знищення будь-яких ознак національної суверенності українців, ліквідацію культурних та громадських інституцій, перетворення окупованих земель в інтегральну частину Польської держави. Закон про освіту (14 липня 1924 року), який замість вивчення національної мови в школі передбачав вивчення обох мов із поступовим переходом на польську, є яскравим проявом цих шовіністичних тенденцій. «У законі говорилось, що основним типом державної школи є так звана «утраквістична» (двомовна) школа, яка насправді була польською. Якщо у 1922-1923 навчальному році у Східній Галичині було 1859 українських шкіл, то у 1926-1927 їх залишилося 845, а утраквістичних шкіл стало 1550» [9, с. 113]. Політика дискримінації українського населення поширювалась і на українську культуру, зокрема зазнавали утисків українські мистецькі товариства [10, с. 42].

Така політика польських властей викликала організований опір українців, насамперед українського націоналістичного підпілля. Вже з 1922 року предтеча ОУН Українська військова організація починає залучати до «противборчої і саботажної акції навіть – 15-річних юнаків для дрібної помічної роботи...» [3, с. 117]. Уже на початку існування УВО у 1921-1922 роках формується її структура. Так, керівним органом Організації була Начальна команда на чолі з Начальним командантом, яка складалася з бойового, політичного, розвідувального та організаційного відділів на чолі з відповідними референтами. Кожна місцева команда УВО складалася з організаційної, бойової, політичної, ідеолого-пропагандистської, яка відповідала поміж іншим і за мистецькі акції під «патронатом» УВО, та фінансової референтур. Згодом осідок Начальної команди було перенесено за кордон, а на території Польщі утворено Крайову команду з центром у Львові. Загалом діяльність УВО можна умовно розділити на легальні і нелегальні форми спротиву польській окупаційній політиці в Західній Україні [1, с. 66].

До активних форм опору належали бойові акції організації, а до пасивного – поширення нелегальної літератури, різноманітні культурні та мистецькі акції. У національно-визвольній боротьбі УВО, а пізніше і ОУН зуміли плідно використати поєднання свого нелегального становища з легальними молодіжними організаціями «Сокіл», «Луг», «Пласт», мережею спортивних клубів і секцій усього західноукраїнського краю. Саме на їх засадах формувалася майбутня еліта української молоді, що поповнювала національні кадри на всіх ділянках українського суспільно-політичного життя в умовах польської окупації.

УВО, а згодом і ОУН були задіяні в молодіжних товариствах, студентських спортивних клубах, секціях не лише з метою пропаганди національної ідеї, а й намагалися залучити якомога більше молоді до своєї організації. Зокрема, особи, які проводили «освітню і політично-освідомну працю серед ремісничої молоді..., мусіли стояти в контакт з командою УВО, а потім з керівниками націоналістичних організацій» [4, с. 60].

Одним з основних елементів виховання національно свідомої молоді було проведення тематичних музичних вечорів, вихованців активно залучали до театральних, музичних і хорових гуртків, практично при кожному товаристві діяв хор, ансамбль. Також до таких заходів часто залучали видатних діячів українського національно-визвольного руху. Так, З.Книш згадує, що до такої діяльності залучали Д.Донцова, Ю.Головінського, Р.Сушка, які мали музичну освіту [4, с. 25].

Окрім того, УВО організувало спеціальні табори вишколу, які розташовувалися за кордоном, де навчалися молоді вояки. Цьому сприяли тісні зв'язки з Німеччиною і Чехословаччиною. Перші такі військові табори були засновані ще в 1925 році в Данцігу. Підготовка тривала півроку, зазвичай її проходили старшини, проте до таких навчань залучали також і молоді кадри. «Курс цей закінчили 60 членів УВО – колишні бойовики, як теж і 50 молодших членів УВО, які ще не відбули військової служби» [8, с. 34]. Однак при таборі також створювалися умови й для мистецького зростання, зокрема функціонувало кілька самодіяльних гуртків, у тому числі музичних, діяв хор.

Значну ідеологічну роботу українського націоналістичного підпілля виконували молодіжні осередки. У період діяльності УВО в цих осередках вивчали історію України, способи та методи ведення силової боротьби у підпіллі. Значна увага приділялася і музично-естетичному вихованню молоді: організувалися концерти, музичні вечори, діяли хори і театральні студії [7, с. 82].

Основним центром просвітницької діяльності УВО, а згодом і ОУН був Академічний Дім у Львові, в якому сконцентрувалося студентське життя краю і де містилися осередки УВО. Із 1929 р. Організація українських націоналістів, крім продовження традицій УВО, починає спрямовувати свої зусилля на пошук альтернативних шляхів навчання та виховання української молоді [5, с. 141]. Прагнучи охопити своїм впливом життя українського народу в усіх його проявах, ОУН не обмежувалася суто політичними завданнями, а намагалася, з одного боку, впливати на культурно-освітні процеси, а з іншого – підпорядкувати працю громадського сектора під контроль свого руху. Така позиція висувала перед керівним активом ОУН потребу оформити теоретичні засади культурно-освітньої політики організації та визначити шляхи її практичної реалізації. Основні положення програми культурно-освітньої діяльності ОУН зводилися до наступних моментів: прогрес української нації ОУН вбачала в розбудові національної держави, заснованої на культурній самобутності українського народу та найважливіших цінностях європейської культури; важливою засадою культурної політики ОУН визнавалася стимуляція, а не адміністративне втручання держави в процеси мистецтва, науки, зокрема культурний процес мав бути побудований на основі свободи культурної творчості, у поєднанні з духовною природою українського народу, його героїчним історичним минулим, національними традиціями та вимогами сучасності; ОУН стояла на позиції викорінення будь-яких проявів шовінізму, наслідків тоталітаризму пануючих держав як в ділянці культури, так і в психіці народу; культурно-освітнім сектором ОУН під керівництвом О. Ольжича було розроблено конкретні завдання з окремих ділянок культурно-освітньої роботи, зокрема у ділянці літератури, яку ОУН розглядала за важливий світоглядно-виховний чинник [12, с. 31–32].

Під керівництвом Крайової Екзекутиви (КЕ) ОУН діяли самоосвітні гуртки, які відповідали за складання планів й організування культурно-освітньої роботи в населених пунктах, підготовку вистав, концертів, святкових зборів, співпрацю з місцевими вчителями тощо [2, с. 227]. Для урізноманітнення, цікавості проведення національних свят, виходячи з освітніх і культурних потреб українського народу, КЕ ОУН також організувала випуск нотних видань і хорових партитур на всі національні свята, адже «молодь зобов'язана проявити себе і в культурно-мистецькій діяльності: театральних гуртках, хорах, оркестрах. Протягом 1929-1939 років завдяки цим самоосвітнім гурткам підготували 206 театральних вистав, 145 святкових концертів, влаштували 57 фестивалів, заснували 5 театральних, 14 хорових і музичних гуртків [8, с. 94].

КЕ ОУН проводила цілеспрямовану боротьбу проти полонізації української національної культури та шкільництва. Насамперед, члени організації працювали у мережі культурно-освітніх товариств, що діяли на Західній Україні. Активна співпраця ОУН з «Просвітою», «Соколом», «Лугом», «Січчю» дала можливість, окрім ідеологічної діяльності, проводити й виховну роботу серед української громадськості. Особливо активно така співпраця налагоджувалася починаючи з другої половини 1920-х років. У зв'язку з переслідуванням польською владою «Просвіти» оголосило ОУН початок антипольської акції спротиву, метою якої був захист української культури. У рамках цієї акції лише в 1933 р. підпіллями друкарні українських націоналістів надрукували 98 тис. листівок

та відозв, 6 тис. брошур, у яких вони закликали українців Галичини та Волині перейти від оборони до рішучого наступу проти колонізації, у першу чергу в освітніх закладах [6, с. 46].

Значну військово-політичну та ідейно-організаційну діяльність під прикриттям молодіжних товариств проводили відомі діячі ОУН Ю. Грицай, М. Колодзінський, Б. Підгайний, С. Охримович та інші. У першу чергу студентська молодь «втілювала ідеї та постанови проводу ОУН серед спортивно-патріотичних товариств, клубів, мистецьких секцій» [1, с. 47]. У 1932 році Юліаном Головінським при ОУН було створено референтуру юнацтва (керівник – І. Габрусевич), аби взяти під контроль та систематизувати виховання й ідеологічну підготовку молоді. Це сприяло поширенню ідеології українського націоналізму і залученню в організацію радикально налаштованої молоді. Цій референтурі були підпорядковані крайові та обласні проводи, у кожному з яких були дві основні референтури – організаційна (займалася справами всебічної організації діяльності) і вишкільна (планувала та контролювала навчання). Мережа «Юнацтва» мала свою окрему структуру, починаючи від станиці. Таким чином, станиця «Юнацтва» містила 3-5 ланок (у кожній 3–5 юнаків); підрайон – 3-5 станиць; район – 3-5 підрайонів; повіт – 3-5 районів; округ – 3-6 повітів; область – кілька округів. Найпоширенішими методами виховного впливу були публічні лекції, широко використовувалися музичні засоби (спів, особливо хорівий, патріотичних і релігійних пісень), ставилися «ударні» сцени з вистав національних драматургів [11, с. 240]. Отже, мистецтво і музика займали важливе місце в діяльності українського націоналістичного підпілля 20-30 років ХХ ст. Незважаючи на їх прикладну роль, керівники УВО та ОУН усвідомлювали значення музичного мистецтва у виховному процесі та ідеологічній роботі. Також керівництво підпілля вважало за необхідне підтримувати належний інтелектуальний та культурний рівень членів організації. Отож, на нашу думку, проблема дослідження мистецького аспекту в діяльності УВО та ОУН є актуальною в наші дні та заслуговує на введення до лекційного курсу з вивчення українського національно-визвольного руху ХХ століття.

Список використаних джерел та літератури:

1. Дарованець О. Боротьба Організації українських націоналістів проти асиміляційно-репресивної політики польської влади щодо українців Волині (1929-1939). *Український визвольний рух*. 2003. №2. С. 53–73.
2. Іщук О. Ідеологічно-виховна діяльність ОУН (б) серед молоді (1944 – 1954 рр.). *З архівів ВУЧК-ГПУ-НКВД-КГБ*. 2003. № 1. С. 224–244.
3. Книш З. Власним руслом. Українська військова організація в 1922- 1924 роках. Торонто, 1970. – 381 с.
4. Книш З. Далекий приціл. Українська військова організація в 1927- 1929 роках. Торонто, 1970. 401 с.
5. Кульчицький В. Проблема виховання молоді в діяльності ОУН та УПА. *Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету*. 2000. Вип. 10. 162 с.
6. Мазурок В. ОУН у боротьбі з колонізацією Галичини й Волині у 20–30-х роках ХХ століття. *Волинь і волиняни у Другій світовій війні*. Луцьк, 2012. С. 43-48.
7. Мартинець В. Українське підпілля. Від УВО до ОУН. Спогади і матеріали до передісторії та історії українського організованого націоналізму. Вінніпег, 1949. 419 с.
8. Мірчук П. Нарис історії Організації українських націоналістів. 1920 – 1939. Мюнхен; Лондон; Нью-Йорк, 1968. Т. 1. 460 с.
9. Нагірняк А. Особливості антиукраїнської політики польської влади в Галичині у 1920-х роках. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. 2009. № 65. С. 112–116.
10. Посівнич М. Ставлення ОУН до Польщі в міжвоєнний період. *Український визвольний рух*. 2003. № 2. С. 40–54.
11. Ткаченко С. Повстанческа армия: тактика борьбы. Минск, 2000. 512 с.
12. Ухач В. Культурно-освітня діяльність Організації Українських Націоналістів: спроба аналізу. *Українська наука: минуле, сучасне, майбутнє*. 2002. С. 31–36.